

*Citation:*

S. Vissering, Levensbericht O. van Rees, in:  
Jaarboek, 1868, Amsterdam, pp. 57-77

# LEVENSBERICHT

VAN

**MR. O. VAN REES.**

DOOR

**S. VISSERING.**

*Lid der Afdeling Letterkunde \*).*

---

Jong te sterven werd bij de dichters der oudheid als eene gunst der goden voorgesteld. — Te sterven in de kracht van het leven, zou ook dit niet een voorrecht mogen worden geschat? Zeker, ons natuurlijk gevoel verzet zich tegen het denkbeeld. En het ware onmannelijk, waarom zou ik er ook niet bijvoegen, ondankbaar, het te begeeren. Nogtans, heen te gaan als wij de middaghoogte van onze loopbaan bereikt hebben; bewaard te blijven voor de gebreken des ouderdoms en voor het bewustzijn, dat onze vermogens ons begeven; te scheiden uit het leven vóór het al zijne illusiën verloren heeft; teleurstellingen te ontwijken, die niet meer opgewogen kunnen worden door nieuwe hope; niet te ervaren dat onze tijd voorbij is, dat wij vergeten, verdrongen worden: moet het niet wel eens bij hem, die den loop der menschelijke dingen gadeslaat, opkomen, dat dit een benijdenswaardig lot is?

Dit was het lot van OTTO VAN REES. In de volheid van den mannelijken leeftijd, in het volkomen genot van kracht

---

\*) Voorgesdragen in de gewone Vergadering der Afdeling Letterkunde, van 12 October 1868.

gezondheid, levenslust; gezegend in zijn huisselijken kring, gelukkig aan de zijde eener lieve gade, gelukkig in zijne zonen, gelukkig nog in het bezit van eenen vader, met wiens leven zijn leven was ineengevloeid; in het bewustzijn, dat zijn arbeid vruchten droeg, dat hij gekend, geacht, geëerd, bemind was, — zóó werd hij uit het leven weggenomen. Geboren 25 December 1825, overleed hij 16 Mei 1868, in zijn 43<sup>ste</sup> jaar. Of schoon zijne zwakke gezondheid van zijne jonkheid af zijne naaste betrekkingen vele malen met bezorgdheid vervuld had, was het, gelijk ge weet, geene ziekte, die zijn lichaam sloopte. Hij scheen gezonder en krachtiger dan ooit, toen een rampzalig ongeval zijn leven afbrak.

Niet zonder bedoeling herinnerde ik aan zijne zwakke gezondheid. Misschien is het juister, te spreken van zijn fijngevoelig lichaamsgestel, dat hem bijzonder vatbaar maakte voor allerlei indrukken, ook voor stoornissen in den geregelden gang der levensfunctiën door vermoeienis en overspanning of door uitwendige oorzaken. Hoe men het noeme, de bijzonderheid mag niet onopgemerkt blijven bij dengeen, die hem in zijn leven en werken wil gadeslaan. Zij verklaart ons ten deele, wie en wat hij was. Zij maakt het ons duidelijk, dat wij in hem niet hadden te zoeken den man van forschen toon en stouten greep, die in zich de kracht en den wil voelt om over zijne omgeving te heerschen. Zij verplicht ons om de belemmeringen in rekening te brengen waarmede hij, als kind reeds en jongeling, maar ook later te worstelen had bij zijn ontwikkeling, zijn werken en streven. Zij dwingt ons, om zooveel te hooger in hem te waardeeren zijn blakenden ijver voor het goede, zijne zucht om nuttig te zijn waar hij maar kon, zijne rustelooze werkzaamheid, den moed, waarmede hij herhaaldelijk eene veelomvattende taak op zich nam, en de volharding, waarmede hij zich aan hare vervulling toewijdde.

Opmerkelijk is het inderdaad, hoeveel van REES in zeer uiteenlopende richtingen ondernomen, gewerkt en gedaan heeft. Hij was een derzulken, wien het moeielijk valt, neen te zeggen wanneer men van hen eene dienst vergt, die zich laten ontvlammen door het denkbeeld hun voorgehouden, dat zij ergens

iets goeds kunnen stichten, wie bovendien eigen aandrift reeds meer dan genoeg prikkelt om de hand aan het werk te slaan, waar het geldt, nuttig te zijn.

Hij was bemind en beminnelijk. Men zag en hoorde hem gaarne. Zonder schitterend talent van welsprekendheid in woord of schrift wist hij te boeien en te overreden: het „dicere ad posite ad persuasionem” was hem van nature eigen. Eene zachte scherts, die niet kwetsen kon, met goelijken glimlach uitgesproken, was het geliefkoosde wapen, waarmede hij zijnen tegenstander beantwoordde. En men mocht al van hem in meening of inzicht verschillen, niemand twijfelde ooit aan zijne eerlijke overtuiging of goede bedoeling. Daarbij, een gemakkelijke omgang en beschaafde vormen; vriendelijkheid, die u van dat fijnbesneden gelaat en uit het open oog tegenstraalde. Eindelijk, groote bereidwilligheid om een last op te nemen en levendig plichtgevoel in de vervulling der opgevatte taak. Was het wonder, dat hij al vroeg en zijn leven lang en nog in den laatsten tijd tot allerlei betrekkingen en in allerlei nuttige instellingen geroepen werd, dat hij gaarne, als het hem maar mogelijk was, aan zulke roepstem gehoor gaf en dat hij overal een spoor van zijne tegenwoordigheid achterliet?

Ik vrees niet, in onbeduidende en uwer aandacht onwaardige kleinigheden te vervallen, wanneer ik dit met een enkelen trek toelicht. Zulke kleine trekken juist teekenen het eigenaardig karakter der beeldtenis, die wij ons voor de oogen trachten te brengen. Als student was VAN REES lid van een gezelschap, dat den poëtischen naam *Sappho* voerde. Wat het was, bedoelde, beteekende, kan ons onverschillig zijn. Waarschijnlijk heeft het 't lot van de meeste studentengezelschappen gehad: ontluiken, bloeien, verbloeien... ce que vivent les roses! Maar het studentengezelschap *Sappho* streefde naar hooger dan onderlinge oefening en gezellig genot; het wilde nuttig zijn. „De leden van het gezelschap *Sappho* hebben zich ten doel gesteld, de overtuiging van het nadeelige en den echten studentengeest onwaardige van het groenwezen, gelijk het aan de Utrechtsche hoogeschool bestaat, te doen veldwinnen en eene afschaffing van hetzelfde, die met den voortgang van de

„beschaving onvermijdelijk is, voor te bereiden.” Daartoe nu werd een vlugschrift uitgegeven (aan welks eerste bladzijde deze woorden ontleend zijn) getiteld *Bedenkingen tegen het groenwezen*. VAN REES was er de steller van. Ik loop geen gevaar, de nagedachtenis van onzen vriend te beledigen, wanneer ik zeg, dat het boekje weinig beteekende, dat het met groote deftigheid in opgewonden, dikwijls opgeschroefden stijl alledaagsche dingen zeide. Wij mogen ook aannemen, dat het bij de commilitones weinig indruk maakte. Maar voor ons heeft het waarde, omdat het ons den een-en-twintigjarigen jongeling in zijne geestdrift om als maatschappelijk hervormer in zijnen kring op te treden, teekent.

Ik kan nu onvermeld laten van hoe vele collegiën, commissiën, vereenigingen en genootschappen VAN REES in latere jaren ijverig lid en nauwgezet bestuurder was; doch wel mag ik er op wijzen, dat de man op rijpen leeftijd met niet minder geestdrift dan de jongeling zich het lot der misdeelden in de maatschappij aantrok; nu eens zich wijdende aan de „verspreiding van nuttige kennis,” dan aan de „verbetering der volksgezondheid,” laatstelijk nog aan de „stichting van een kosthuis voor ambachtslieden,” en vooral — zijn lievelingsdenkbeeld — aan de oprichting van „arbeiders-vereenigingen” eene zaak, die hij onvermoeid met woord en schrift, met raad en daad trachtte te bevorderen, waaraan hij zich met warme liefde hechtte en aan wier toekomst hij met blijde hope bleef gelooven, al baarde zij hem ook, na aanvankelijke voldoening, ten laatste weinig anders dan teleurstelling.

Ik behoef er geene verschooning voor te vragen, dat ik u zoo lang met het bedrijf van VAN REES in het praktische leven heb bezig gehouden, al zie ik niet voorbij dat te dezer plaatse vooral de uiteenzetting zijner wetenschappelijke verdiensten gevraagd wordt. Bij hem zijn wetenschap en praktijk niet te scheiden. Zijn weten vruchtbaar te maken voor het leven; kennis te vergaeren, „nuttige” kennis (het epitheton gebruikte hij gaarne) te verspreiden, kennis aan te wenden, dat was het ideaal der levenstaak, dat hij zich voor de oogen had gesteld.

In dit ijveren om met zijne talenten en verworven kundigheden voor de maatschappij nuttig te zijn, ontmoeten wij de sterke, maar tevens (het moet erkend worden) ook de zwakke zijde van VAN REES als man der wetenschap. Verbazend is het aantal geschriften, lijvige boekwerken en kleinere opstellen, die aan zijne pen ontvloed zijn; en niet minder verwonderlijk is de verscheidenheid van richtingen waarin hij zich daarbij bewoog. De vraag moet oprijzen, hoe is het hem mogelijk geweest, met zijn teergevoelig lichaamsgestel, dat hij ontzien moest, te midden van een uitgebreid gezellig verkeer, waartoe zijn opge-ruimde geest zich aangetrokken voelde en waar men hem met zijnen smaak en kunstzin zoo gaarne zag, onder zoo vele andere tijdroovende bezigheden, die hij zich liet opdragen of zelf zich oplegde, eindelijk, in eenen veeleischenden ambtelijken werkring, die de laatste tien jaren van zijn leven vulde, — hoe is het hem, zeg ik, mogelijk geweest, tijd, kracht en lust te vinden voor zoo wijdstrekkende studiën en zoo veelzijdigen letterarbeid?

De lange lijst van die geschriften zal, gelijk het gebruik dat eischt, achter deze levensschets in het Jaarboek der Akademie zoo volledig mogelijk worden afgedrukt. Hier wil ik beproeven, ze dus te groepeeren, dat althans eenige trekken van het eigenaardig karakter van de letterkundige nalatenschap van ons medelid in het licht treden.

Wij zagen, hoe alreeds de een-en-twintigjarige student met eenige welmeenende vrienden de pen opvatte om een maatschappelijk euvel te bestrijden. Nauwelijks was hij van de Akademie tot de groote maatschappij bevorderd, of de geest werd in hem wakker, om in gezelschap met eenige andere jonge geleerden eene maatschappelijke behoefte te vervullen. In het najaar van 1852 verscheen het prospectus van een nieuw tijdschrift: *Pantheon, tijdschrift tot verspreiding van nuttige kennis* (ik schrijf den geheelen, veelzeggenden titel af) *gewijd aan letterkunde, geschiedenis, schoone kunsten, land- en volkenkennis, staatswetenschappen, levensbeschrijvingen en alle natuurkundige wetenschappen in hare betrekking tot het dagelijksche leven*. In de inleiding vóór de eerste aflevering werd niet minder beloofd dan het vol-

gende: „Wij wenschen *goede* lectuur te bevorderen; we stellen „ons voor, nuttige kennis te verspreiden en zullen dat tracinten „te doen in eenen vorm, die voor niemand van een gewoon „mensenverstand onverstaanbaar wezen zal. Wij zullen alles „zooveel mogelijk populariseeren.” — Een glimlach komt u om de lippen, niet waar? Toch ligt niets verder van mijne bedoeling dan, den spot te drijven met den edelen ijver der jonge mannen,

die hier reeds toonden wat ze namaals zouden zijn.

Och mijne Heeren, wij allen, of nagenoeg allen hebben dergelijke zonden onzer jeugd te berouwen. Zouden zij misschien ook een noodzakelijke phase in onze ontwikkeling zijn? — Van dit tijdschrift nu was VAN REES een der wakkerste en vruchtbaarste redacteurs. Met zijnen naam verschenen in de twee eerste jaargangen opstellen: over „de geschiedenis der armoede in Nederland,” over „de doodstraf,” „reisheriuneringen uit Italië,” over „arbeidsloozen,” over „waarborgmaatschappijen tegen armoede,” over „de grondslagen van het staatsrecht,” over „de verschillende levensbestemming van den man en de vrouw.” Ik zet de reeks van titels niet voort. Genoeg, ook in de volgende jaargangen bleef hij even getrouw zijn aandeel aan den inhoud leveren; en het vermoeden is niet ongegrond, dat zijn vertrek uit Utrecht in 1858 eene der redenen was, waarom *Pantheon* ophield, nuttige kennis te verspreiden.

Het medegedeelde moge strekken om u een denkbeeld te geven van dien vurigen ijver, die hem dreef om met bijkans vermetele hand naar de oplossing van allerlei groote vraagstukken te grijpen. Nog vond hij tijd om inmiddels ook aan andere tijdschriften zijne bijdragen te schenken. En met deze mildheid is hij voortgegaan tot den einde toe. Was ook *Pantheon* ten grave gedaald, aan gelegenheden ontbrak het hem niet om zijne goedwilligheid te betoonen. Gij weet allen bij ervaring, hoe zij zich den Nederlandschen geleerde aanbieden, opdringen zelfs, en hoe er soms wel, ik zeg niet geestkracht, maar barschheid noodig is om ze af te wijzen. En barsch te zijn lag niet in zijnen aard.

Dit was, wat ik zoo even noemde, zijne zwakke zijde als man van wetenschap. Vruchtbaarheid van geest, veelzijdigheid van studie, wakkere zucht om nuttige kennis te verspreiden hebben aanspraak op onze bewondering. En met vlugheid en ijver kan men veel uitrichten. Toch mag gevraagd worden: ware het hem niet beter geweest, dien verteerenden ijver wat meer te beheerschen, zijn terrein enger te beperken, zich zelven bij poozen rust te gunnen ter voorbereiding voor ernstiger taak?

Aan zoodanige ernstiger taak had hij intusschen reeds de hand gelegd. Na den dood van Dr. J. P. AREND aanvaardde VAN REES in 1856 de opdracht, om het door dezen begonnen maar verre van voltooid gelaten breedvoerige werk: *Algemeene geschiedenis des Vaderlands* voort te zetten. Historische studiën hadden hem altijd sterk aangetrokken; en de eigenaardige inrichting van dit werk scheen geene bijzondere voorbereiding te eischen. Hij zette zich aan den arbeid met eenen moed, die hem in het Voorberigt vóór het 3<sup>de</sup> Deel de belofte deed uitspreken: „Indien mij de tijd en de krachten geschonken worden, die deze veelomvattende arbeid vordert, hoop ik, met „eenige meerdere beknoptheid dan in de laatste stukken in „acht genomen is, binnen weinige jaren dit werk te voltooijen.” De tijd werd hem echter niet gelaten om deze belofte te vervullen. In het voorjaar van 1858 tot Hoogleeraar te Groningen benoemd, zag hij zich verplicht deze taak te laten varen. Zij werd toen, gelijk u bekend is, opgenomen door ons medelid Dr. W. G. BRILL, die daaraan zijne krachten blijft wijden. VAN REES had in ruim anderhalf jaar het werk voortgezet van blz. 135 van het derde Deel 1<sup>ste</sup> Stuk tot blz. 344 van het 2<sup>de</sup> Stuk van dat Deel, omvattende het tijdperk onzer geschiedenis tusschen den dood van Prins WILLEM I en het sluiten van het twaalfjarig bestand.

Ik heb geen oordeel over dit geschiedboek uit te spreken. Wat er te prijzen of te laken valt in het aandeel, dat VAN REES er aan nam, is samengevat in de noot op de eerste bladzijde van FRUIN's „Tien jaren uit den tachtigjarigen oorlog,” waar, na de klacht over de haastigheid, met welke onze historieschrijvers doorgaans over die tien jaren heenloopen, ge-



zegt wordt: „Ik moet eene uitzondering maken voor Mr. O. VAN REES, die de kwalijk beraamde onderneming van Dr. AREND voortzet en, zoo goed het doenlijk is, eene geschiedenis des Vaderlands bij maandelijksche afleveringen schrijft. Hij heeft onlangs het tijdvak, dat ik aanduidde, uitvoerig en nauwkeurig afgehandeld. Zijn arbeid is te meer te roemen omdat het zeer moeilijk is, met zulk brokwerk als zijn plan hem noopt te leveren, een goedsluitend geheel samen te stellen.” Ik leg mij bij dit oordeel neder. Maar ik wil niet ontveinzen, dat ik bij de doorlezing dezer bladzijden een gevoel van teleurstelling niet heb kunnen onderdrukken. Wij hebben hier de belangrijkste periode in onzen strijd met Spanje voor ons. De kamp neemt reusachtige proportiën aan. Groote en beslissende feiten verdringen elkander: de belegering en de val van Antwerpen, de vernieling der onverwinnelijke vloot, de slag bij Nieuwpoort, het beleg van Ostende, de vergeefsche pogingen om een noordelijken doortocht naar Indië te vinden, de eerste avontuurlijke voyagiën rondom de Kaap, de aanvallen op Spanje's eigen kusten en havens, de zege bij Gibraltar. De opstand was oorlog geworden; een volk was verrezen, een nieuwe staat in Europa opgetreden en erkend en in bondgenootschap opgenomen door de machtigste mogendheden. Staatsmanswijsheid en krijgsbeleid wedijverden om voor de jonge Republiek Europa bewondering en ontzag af te dwingen. Haar wereldhandel sloeg de vleugelen uit; onder den druk der tijden steeg de welvaart en bloeiden kunst en wetenschap op. Het bedachtzame verstand van LEONINUS, de diplomatie van OLDENBARNEVELD, MAURITS, wiens glorie rijst met schitterende stralen, JACOB VAN HEEMSKERK,

die dwars door 't ijs en 't ijzer dorst te streven,

HUIJG DE GROOT, reeds de hand naar de veder uitstreckende, waarmede hij het recht van de vrije zee zal beschrijven, de jongeling, die

... dum puer fuit

Vir esse coepit...

Wat feiten, wat toestanden, wat figuren voor den geschied-

schrijver! Wat stof voor kunstige groepeerings en voor schildering met de gloeiendste verwen, die het palet heeft te geven! Maar niets van dat alles spreekt u toe uit dit geleidelijke verhaal, dat met de eerlijkste nauwgezetheid de gebeurtenissen naar tijdsorde vermeldt en met de effenheid van een zachtvloeienden stroom voortloopt. Niets bruischends, niets schitterends komt die kalme gelijkmatigheid verstoren; en zoo de lezer warm wordt bij 't herdenken dier groote dingen, het is zeker niet des schrijvers schuld. Doch laat ons billijk zijn. De aard dezer geschiedenis dwong wel tot zulke ingetogenheid, en de auteur lag wel onder de zedelijke verplichting om te waken, dat zijne voordracht niet te veel bij die van zijnen voorganger afstak.

Het beroep naar Groningen in 1858 maakte een einde aan dezen arbeid van VAN REES. Het deed meer en beter dan dit. Het gaf van nu aan dat bepaalde karakter aan zijn werken en streven, waardoor hij zich zijne eigene, eervolle plaats onder de beoefenaren der wetenschap heeft verworven. Van grooten invloed op deze benoeming was geweest de aanbeveling van ACKERSDIJK, die hem onder zijne meest geliefde discipelen had geteld, met wien hij ook na zijne promotie in levendige betrekking was gebleven, wiens raad en voorlichting hij bleef vragen en ontvangen en wien hij later eene oprechte en waardige hulde gebracht heeft \*), nadat hij hem zelven op den leerstoel te Utrecht was opgevolgd. Want toen ACKERSDIJK in het jaar 1860 wegens 70jarigen leeftijd het emeritaat had verkregen, werd VAN REES de waardigste geoordeeld om zijne plaats in te nemen. Terecht, mogen wij zeggen. Niemand toch die zoo gevormd was in de school van den afgetreden meester, die zóó, gelijk deze, de historische studiën innig had weten te verbinden met de sociale.

De voorgang en raad van ACKERSDIJK hadden hem aanvankelijk in deze richting geleid; uit eigen lust zou hij zich voortaan er in bewegen en ontwikkelen. Reeds in de dissertatie over P. DE LA COURT's vermaarde „Aenwijzing der politike gronden

---

\*) In den *Utrechtschen Studenten-Almanak* voor 1862.

en maximen van Holland en Westfriesland," waarmede hij in 1851 van de Akademie afscheid nam, was kritisch-historisch onderzoek op gelukkige wijze verbonden met de toetsing van politieke en economische kwestien. Het boek maakte meer opgang dan in dien tijd althans aan academische proefschriften doorgaans te beurt viel; deels misschien omdat het in het Nederlandsch was geschreven, toen nog eene zeldzaamheid; maar voorzeker ook om zijne wezenlijke verdiensten. In dezelfde richting schreef VAN REES vervolgens onderscheidene opstellen in tijdschriften, als: „schets van de geschiedenis der armoede in Nederland" (*Pantheon*, 1853); „de staathuishoudkundige inzichten van G. K. VAN HOGENDORP" en „over de geschiedenis der staathuishoudkunde tot op de kruistogten" (*Pantheon*, 1854); „het college over statistiek van den Hoogleeraar A. KLUIT te Leiden" (*SLOET's Tijdschrift*, 1854); „Verslag van eene niet voor den handel bestemde memorie van G. K. VAN HOGENDORP" (*Kunst- en Letterbode*, 1854); „iets over den slavenstand in de oude wereld" (*Pantheon*, 1855) enz. — GIJSBERT KAREL VAN HOGENDORP, hier reeds tweemalen genoemd, had hem inmiddels stof gegeven tot uitgebreider en meer gezette studie. Op voorstel van den Hoogleeraar C. STAR NUMAN had het Provinciaal Utrechtsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen eene prijsvraag uitgeschreven „over de verdiensten van G. K. VAN HOGENDORP als staathuishoudkundige ten aanzien van Nederland." Het éénig antwoord daarop in het najaar van 1853 ingekomen en op het eenstemmig advies van beoordeelaren der bekrooning waardig gekeurd, was van Mr. O. VAN REES, advocaat te Utrecht. Mijne bedenkingen tegen den aanleg van dit werk en tegen sommige beschouwingen des schrijvers, heb ik in der tijd openhartig medegedeeld, maar zij deden mij de groote verdiensten, die het ook in mijne oogen had, niet voorbijzien. Van het een noch het ander behoef ik hier verder te gewagen. Wel is het hier de plaats, aan te wijzen, hoe de auteur ook in dit werk een bij ons nauwelijks ontgonnen veld — dat allengs zijn eigen domein werd — betrad, toen hij in het Eerste Hoofdstuk die fraaie schets gaf van eene „geschiedenis van de staathuishoudkundige denkbeelden in Nederland, inzonderheid in de

18de eeuw." Op den ingeslagen weg voortgaande, koos VAN REES wederom een economisch-historisch onderwerp, namelijk „de geschiedenis der Nederlandsche volkplantingen in Noord-Amerika, beschouwd uit het oogpunt der koloniale politiek” voor de reeks van voorlezingen, die hij in het voorjaar van 1855 bij de Maatschappij *Felix Meritis* te Amsterdam hield. En toen hij drie jaren later geroepen werd om den leerstoel te Groningen, vacant geworden door den dood van STAR NUMAN, te bezetten, was het niet vreemd, dat hij, als ter aanwijzing van den studiegang dien hij het liefst zou volgen, zijne inwijdingsrede hield „Over de staathuishoudkundige geschiedenis van Nederland.” In denzelfden geest gaf hij in December 1860, bij de aanvaarding van het Professoraat te Utrecht, in zijne redevoering „Over de wetenschap der statistiek” bij voorkeur een hoogst belangrijk historisch overzicht van de wording en ontwikkeling dezer jeugdige wetenschap.

Zoo had hij zijnen weg gevonden, zijne lievelingsstudie gekozen, waaraan hij voortaan het meest getrouw zijne krachten zou besteden en waarin hij zich een meesterschap, hem door niemand onzer betwist, zou verwerven. Reeds noemt gij zelve het werk, waarmede hij dat meesterschap voldingend heeft bewezen, zijn hoofdwerk in alle opzichten, de *Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland tot het einde der XVIIIde eeuw*, waarvan het eerste Deel het licht zag in 1865 en het tweede ons dit voorjaar, bijkans als zijne vermaking, kort vóór zijn dood geschonken werd.

De naaste aanleiding tot het schrijven en uitgeven van dit werk kwam echter van buiten. De Leipziger Hoogleraar W. ROSCHER, hoofd der historische school van staathuishoudkundigen in Duitschland, die zelf eenige jaren geleden een onderzoek ingesteld had naar de historische ontwikkeling der economische theorieën in Engeland, had in 1859 door de bekende „Fürstlich Jablonowskische Gesellschaft” te Leipzig als prijsvraag doen uitschrijven: „eine quellenmässige Darstellung der national-oekonomischen Literatur in Holland bis zum Anfange des XVIIIen Jahrhunderts.” De waarneming, dat Nederland in de zeventiende eeuw als het klassieke land van gezonde economi-

sche praktijk en wetgeving gold, terwijl er te gelijker tijd de wetenschappen, vooral philologie, filosofie en rechtsstudie bloeiden, leidde tot het vermoeden, dat ook de theorie der staathuishoudkunde „in damaligen Holland bedeutende Kenner gehabt.” Over deze vraag moest de prijsverhandeling licht verspreiden. Ten bestemden tijde kwam één antwoord in, van een jong Duitsch geleerde, Dr. ETIENNE LASPEYRES, toenmaals pri-vaat-docent te Heidelberg, thans Hoogleeraar te Basel. Met echt duitsche vlijt en volharding had hij zijne taak volbracht in weerwil van de vele moeielijkheden en tegenspoeden, waarmede hij te worstelen had. Vijf maanden had hij in onze openbare bibliotheken gearbeid en een overrijken schat van aantekeningen, van boekentitels en excerpten mede naar huis genomen. Doch bij de bewerking was de schat niet van het zuiverste gehalte gebleken. De groote mannen der wetenschap hadden in de XVII<sup>de</sup> eeuw wel andere vraagstukken te behandelen gehad dan economische; en wanneer zij deze in hunne werken soms ter loops aanroerden, het was meer aan hun instinct of aan het toeval te danken dan vrucht van wijsgeerig denken zoo zij de juiste beginselen getroffen hadden. Voorts bestond de ontzachelijke menigte grootere en kleinere drukwerken, die LASPEYRES in onze boekerijen uit de vergetelheid opgedolven had, voor verreweg het grootste gedeelte uit pamfletten, gelegenheds- en strijdschriften, waaruit wel bleek, hoe naarstig de Hollanders op hunne belangen waren, ook wel, hoe zij die begrepen en meenden te bevorderen, maar waaraan uiterst weinig wetenschappelijke waarde kon worden gehecht. Gunstiger oordeel viel aan de „Doctordissertationen” te beurt. De slotsom was: aan de eene zijde ontdekking eener zeer uitgebreide literatuur, wier bestaan tot nog toe nagenoeg onbekend was; aan den anderen kant een betrekkelijk arme en onbeduidende inhoud.

Die uitkomst was eene teleurstelling; eerst, gelijk hij erkent, voor LASPEYRES zelve; dan voor ROSCHER, die in eene knor-rige bui de Hollandsche geleerden verweet, dat geen hunner moed had gehad zich aan de beantwoording der vraag te wa-gen en dat zij nu wel veel op het werk van den Duitscher te zeggen zouden hebben; eindelijk ook voor ons Nederlanders,

die werkelijk mochten meenen, dat de geleerde auteur, te veel verward in den hoop schrifturen, die hij vóór zich had, en overigens ook door tijdsgebrek en andere ongunstige omstandigheden belemmerd, er niet is geslaagd was den waren geest onzes volks te vatten. Althans zoo was ook de meening van VAN REES, die hij in deze regelen heeft uitgesproken \*):

„Zoo schijnt dan de slotsom van LASPEYRES arbeid bijna „zuiver negatief te zijn. Er was naar de economische literatuur „gevraagd en er is geen economische literatuur van groote „beteekenis gevonden. Wel is het er verre af, dat LASPEYRES „verhandeling aan onzen roem op staathuishoudkundig gebied „afbreuk zou doen. Zij bevat nieuwe en schitterende bewijzen „van de erkende waarheid, dat wij in de vorige eeuwen veel „minder dan de ons omringende natiën aan de eischen van „het mercantilisme hebben toegegeven, dat een frisscher en „vrijer geest ademde zoowel in onze nijverheid als in onze li- „teratuur. Maar hoe het komt, dat wij anderen vooruit waren, „en krachtiger weerstand hebben geboden aan de algemeene „zucht naar monopolie en protectie, wordt ons niet voldoende „verklaard. Het verband tusschen de praktijk en de theorie „wordt niet in een helder licht gesteld. De lectuur van het „werk van LASPEYRES laat den indruk na, dat onze voorouders „niet tegenstaande hunne gebrekkige theorie, of liever nog zon- „der eenige theorie, als bij instinct op menig punt den goeden „weg zijn ingeslagen.

„Die uitkomst kan echter de ware niet zijn, reeds alleen „hierom, dat zulk eene hooge ontwikkeling der volkshuishou- „ding zich bij eene zoo beschaafde natie niet denken laat zon- „der op algemeen erkende beginselen te steunen. Om echter „die beginselen niet slechts in de praktijk maar ook in de „theorie op te sporen, is het niet voldoende om de literatuur „te doorvorschouwen. . . . . Inderdaad is op het gebied der staat- „huishoudkunde, vooral met betrekking tot Nederland, de ge- „schiedenis der begrippen niet van de geschiedenis der feiten

---

\*) *Geschiedenis der staathuishoudkunde in Nederland*. Dl. I, Inleiding, blz. XXVI v.v.

„af te scheiden. Door uitsluitend een overzicht der literatuur te  
 „verlangen, kon de prijsvraag, ook bij zulk eene voortreffelijke  
 „beantwoording als haar ten deele viel, nimmer tot eene be-  
 „vredigende oplossing voeren. LASPEYRES heeft dit zelf gevoeld  
 „en zooveel hij kon de door hem besprokene denkbeelden uit  
 „de aanwezige toestanden toegelicht; maar hij heeft daardoor  
 „het bezwaar niet kunnen opheffen, dat hetgeen *na* 1600 *ge-*  
 „*schreven* is ook door hem als hoofdzaak werd beschouwd, terwijl  
 „integendeel, met uitzondering van de koloniale politiek en ten  
 „deele van de finantiën, juist hetgeen *vóór* 1600 *geschied* is  
 „op den voorgrond moest staan.”

Met deze opvatting van hetgeen eene geschiedenis der staathuis-  
 houdkunde in Nederland zou behooren te zijn, gaat hij nu dus voort:  
 „Toen dan ook het aanzoek tot mij kwam om de verhandeling  
 „van LASPEYRES voor Nederland te bewerken, — eene taak  
 „die mij wegens vroegere studiën op dit gebied zeer toelachte, —  
 „begreep ik terstond, dat eene vertaling met aanteekeningen of  
 „zelfs eene vrije omwerking noch mij noch anderen voldoen  
 „zou. Integendeel kwam het mij noodzakelijk voor, om, met  
 „dankbaar gebruik van de nieuwe bouwstoffen door LASPEYRES  
 „aangebragt, het door hem behandelde onderwerp in ruimeren  
 „zin op te vatten en door zamenvoeging van theorie en prak-  
 „tijk, regeringsbeginselen en literatuur, te trachten de geschie-  
 „denis der staathuishoudkunde in Nederland in haar geheel te  
 „schetsen.”

Zietdaar met de eigen woorden des auteurs de genesis van  
 zijn boek aangewezen, en tevens den geest, waarin hij zijne  
 taak opvatte en dacht te volbrengen.

Het kon niet uitblijven, of een werk, op zoo breeden grond-  
 slag aangelegd, moest niet alleen in inhoud en verdeling der  
 stof geheel iets anders worden dan het boek van den Duitschen  
 geleerde, maar het ook in omvang ver te buiten gaan. Twee  
 jaren na het duitsche verscheen dan ook nog maar het Eerste  
 Deel van het Hollandsche werk, behalve de Inleiding ruim 400  
 bladzijden druks bevattende. Het werd geopend met eene uit-  
 voerige voorstelling van de opkomst der nijverheid — in al  
 hare vertakkingen, veeteelt en landbouw, handwerksnijverheid,

sscherij, scheepvaart, handel — in deze landen, en van de economische begrippen die zich in de middeleeuwen in wetgeving en bestuur en bedrijf hier openbaarden. Daarna wees het ons op den overwegenden invloed, dien de opkomst der steden op de sociale ontwikkeling des volks uitoefende, op hare handelspolitiek, haren strijd voor handelsvrijheid tegen KAREL V en op haar gildenwezen. Een derde Hoofdstuk teekende de gevolgen van de omwenteling der zestiende eeuw, de werking der stedelijke autonomie, de verhouding der regeering tot de nijverheid en in 't bijzonder de politiek met betrekking tot twee groote kwestien, die van den graanhandel en van de vrijheid der zee. Het laatste hoofdstuk, het oorspronkelijkste en mijns oordeels het belangrijkste, maakt ons bekend met de economische letterkunde der zeventiende eeuw en behandelt niet alleen op het voetspoor van LASPEYRES de zoo merkwaardige woekerkwes- tie, maar stelt vooral de inzichten van GROTIUS, GRASWINCKEL en DE LA COURT in het helderste licht.

Toen dit Eerste Deel aldus als een zelfstandig geheel voor de uitgaaf gereed lag, meende de schrijver verder zijn bestek dus te kunnen bepalen, dat hij in een Tweede zoude samenvatten de koloniale politiek, de finantiën, het crediet, het armenwezen en de theorie en praktijk der achttiende eeuw. Doch de stof groeide onder zijne handen aan en het Tweede Deel, lijviger nog dan het eerste, werd geheel met het eerstgenoemde van die onderwerpen, de „Geschiedenis der koloniale politiek” gevuld. Er was in den laatsten tijd op dit terrein zooveel nieuws en merkwaardigs aan het licht gebracht, dat het wel een werk van omslachtigen aard moest worden uit dien rijkdom van bouwstoffen een geheel saam te stellen; bovendien spaarde de auteur zich de moeite niet om zelf nog eens onze boekerijen en archieven door te zoeken. „Zoo is allengs” — gelijk hij in de Voorrede zeide — „hetgeen een hoofdstuk zou vormen, tot een „boekdeel uitgedijd.” En zoo vinden wij hier dan eerst het uitvoerig en allerbelangrijkst verhaal van de oprichting van de O. I. Compagnie en den strijd dien zij in den aanvang met hare mededingers binnen en buitenslands had te voeren; dan van de stichting der W. I. Compagnie en het aandeel dat de bedrij-



vige en roerige W. USSSELINX hierin had. Dan voeren de volgende hoofdstukken ons naar de machtigste der twee gezusters, de O. I. Compagnie terug, beschrijven ons hare lotgevallen, hare inwendige worstelingen, haar monopoliestelsel en tot het uiterste gedreven exclusieve beginselen. De beide laatste hoofdstukken handelen over onze pogingen tot eigenlijke kolonisatie.

Ik heb er reeds aan herinnerd, dat dit Tweede Deel slechts weinige weken vóór VAN REES ons ontviel het licht zag. Toen hij het met groote inspanning van krachten had afgewerkt, gaf hij in vertrouwelijke gesprekken wel eens te kennen hoe hij behoefte gevoelde aan rust en verpoozing. Evenwel scheidde hij van zijne lezers met de belofte in de Voorrede (gedagteekend van 22 Januarij 1868): „Hetgeen nu nog over de finantiën, „het armwezen, de nijverheidspolitiek der achttiende eeuw en „hare literatuur moet worden medegedeeld, zal, indien het mij „gegeven wordt dezen arbeid te voltooijen, den inhoud uitmaken van het derde en laatste deel.”

Een weemoedige toon klinkt ons uit deze woorden tegen. Is het alleen onze verbeelding die ons nu zegt, dat hij zelf een voorgevoel had, dat het hem wellicht niet gegeven zou worden?

Maar ook zóó, onvoltooid als het daar voor ons ligt, zal zijn werk een schoon monument blijven, dat hij zich zelven heeft opgericht. Ik weet zeer wel, hoe dikwijls deze uitdrukking misbruikt is. Toch waag ik haar, want zij is hier volkomen op hare plaats. Veel van hetgeen VAN REES geschreven heeft zal voorbijgaan; dit boek zal blijven. Had hij ons ook niets anders achtergelaten, hij had genoeg gedaan om ons te doen getuigen, dat hij niet te vergeefs geleefd en gearbeid heeft. Ik wil nu deze uitspraak niet trachten te staven door in het breede de verdiensten van dit werk uit te meten. Ook moct ik aan den anderen kant mij onthouden van de aanwijzing der punten, ook principiëele punten, waarop mijne inzichten afwijken van die des auteurs. Dit alles zou hier niet passen. Zijn boek heeft aanspraak op eene dieper gaande beoordeeling dan tijd en plaats hier zouden gedoogen. Maar wildet gij mij vergunnen, mijn oordeel in weinige woorden samen te vatten, ik zou dit zeggen. De *Geschiedenis der Staathuishoudkunde* van

VAN REES is de waardige tegenhanger van *Hollands Rijkdom* van LUZAC. Zonder dat hij het ergens te kennen geeft, misschien ook zonder dat hij er zich zelf volkomen van bewust is geweest, heeft dit hem als voorbeeld voor den geest gezweefd. Beide werken hebben denzelfden breeden aanleg; eene deugd, om de groote en belangrijke zaken die er in dat ruime kader konden worden opgenomen; maar ook eene fout, omdat met zulk een plan, of liever gemis aan plan, de rijkdom der stof den schrijver meester wordt en den lezer verwacht. Beide werken geven meer en zelfs iets anders dan de titels der boeken zouden doen verwachten; maar dat meerdere mogen wij dankbaar als winst aannemen, omdat het ons vergunt blikken te slaan in het leven zelf onzes volks. Beide werken zijn de vrucht van ernstige, nauwgezette studie, van het ijverig onderzoek van bronnen die vroeger òf onbekend òf slordig gebruikt waren; beide geven aldus, elk op zijn standpunt, velerlei nieuw en soms verrassend inzicht in zaken die men vroeger niet of gebrekkig kende. Het is geen geringe lof wanneer ik aldus de „Geschiedenis der staathuishoudkunde in Nederland” met „Hollands Rijkdom” gelijk stel. Het boek van ELIE LUZAC was nu bijkans eene eeuw lang voor den vreemdeling zoowel als voor ons zelve het klassieke werk voor de kennis van de economische geschiedenis onzes volks. Het is allengs verouderd en heeft nu zijne diensten gedaan. Het boek van OTTO VAN REES zal voortaan zijne plaats innemen.

Mijne taak is afgelopen. Ik heb getracht u zoo getrouw mogelijk voor te stellen, welke de wetenschappelijke verdiensten waren van den man, dien wij — helaas al te kort \*) — onder de leden van onzen kring mochten tellen, hoe en wat hij gearbeid heeft en welke vruchten zijn arbeid heeft achtergelaten. Wat hij meer was dan dit — een man van zachten, liefderijken zin, maar tevens van hoogen zedelijken moed, die eerlijk voor zijn gevoelen uitkwam en zonder om te zien deed wat hij recht achtte; een man van streng plichtgevoel en geweten, in

---

\*) Sedert Mei 1866.

het kleine zoowel als in het groote; een man van vrijen verlichten geest maar te gelijk van innige, kinderlijke vroomheid — aan de hand der vriendschap zij het overgelaten, deze schoone trekken van zijn beeld ons elders te malen.

## LIJST DER GESCHRIFTEN

VAN

Mr. O. VAN REES.

(Het jaartal vóór de titels geplaatst is dat der uitgave).

1848. Bedenkingen tegen het Groenwezen aan de Utrechtsche Hoogeschool, uitgegeven van wege het gezelschap *Sappho*. Utrecht, VAN HEYNINGEN.
1851. Verhandeling over de Aenwijzing der politike gronden en maximen van Holland en Westfriesland door PIETER DE LA COURT. Akademisch proefschrift. Utrecht, DEKEMA.
1853. De Vlaamsche beweging. Utrecht, VAN HEYNINGEN.  
Schets van de geschiedenis der armoede in Nederland. (*Pantheon*, Dl. I).  
Iets over de doodstraf. (*Pantheon*, Dl. I).  
Herinneringen aan Italië. (*Pantheon*, Dl. II).
1854. Prijsverhandeling over de verdiensten van G. K. VAN HOGENDORP als staathuishoudkundige ten aanzien van Nederland. Utrecht, v. D. POST.  
Verslag van eene niet voor den handel bestemde memorie van G. K. VAN HOGENDORP (*Konst- en Letterbode*).  
Het college van statistiek van den Hoogleraar A. KLUIT te Leiden (*SLOET's Tijdschrift voor staathuishoudkunde en statistiek*).

1854. Arbeidsloozen. (*Pantheon*, Dl. I).

Waarborgmaatschappijen tegen armoede. (*Pantheon*, Dl. I).

Over de grondslagen van het staatsregt. (*Pantheon*, Dl. I).

Over de verschillende levensbestemming van den man en de vrouw. (*Pantheon*, Dl. II).

De staathuishoudkundige inzichten van G. K. VAN HOGENDORP. (*Pantheon*, Dl. II).

De Nederlandsche wetgeving uit het oogpunt der nijverheid beschouwd. Drie artikelen. (*Pantheon*, Dl. II).

Over de geschiedenis der staathuishoudkunde tot op de kruistogten. (*Pantheon*, Dl. II).

Onze handelswetgeving. (*Volksvlijt*).

1855. Voorlezingen over de geschiedenis der Nederlandsche volkplantingen in Noord-Amerika, beschouwd nit het oogpunt der koloniale politiek. Tiel, CAMPAGNE.

Overzicht van den handel van Nederland van 1846—1853. (*Pantheon*, Dl. I).

Iets over den slavenstand in de oude wereld. (*Pantheon*, Dl. I).

De Engelsche omwentelingen. (*Pantheon*, Dl. II).

1856. De Engelsche staatsregeling sedert WILLEM III. (*Pantheon*, Dl. I).

Het leenstelsel. (*Pantheon*, Dl. II).

De regering en de nijverheid in Nederland van 1850—1854. (*Staatkundig en staathuishoudkundig Jaarboekje*).

1857. De landverhuizing in de XIX<sup>de</sup> eeuw. (*Pantheon*, Dl. I).

De Nederlandsche handel en nijverheid in betrekking tot Oost-Indië. (*Pantheon*, Dl. II).

Een blik op het verledene. (*Pantheon*, Dl. II).

Algemeene geschiedenis des Vaderlands. (Voortzetting van het werk van Dr. J. P. AREND). III<sup>e</sup> Deel, 1<sup>e</sup> Stuk, blz. 135—495. Amsterdam, C. L. SCHLEIJER.

1858. Hetzelfde werk. III<sup>e</sup> Deel, 2<sup>e</sup> Stuk, blz. 1—344.

1858. Redevoering over de staathuishoudkundige geschiedenis van Nederland, uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt te Groninger. Zutphen, THIEME.
1859. Algemeene geschiedenis (*Folksbibliotheek* van WEYTINGH en VAN DER HAART).
1860. De regering en de nijverheid in Nederland van 1855—1859. (*Staatkundig en staathuishoudkundig Jaarboekje*).  
Levensberigt van U. G. SCHILTHUIS. (*Handelingen der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te Leiden*).  
Gedachten over Armverzorging. (*Tijdschrift voor het Armwezen*).
1861. Redevoering over de wetenschap der statistiek, uitgesproken bij de aanvaarding van het Hoogleeraarsambt te Utrecht. Utrecht, v. d. Post.  
De Magna Carta, Petition of rights en Bill of rights. Utrecht, v. d. Post.  
Overzicht der staathuishoudkunde. Utrecht, v. d. Post.  
Bijdrage tot de Kerkgeschiedenis van Noord-Brabant. (*Kerkelijk Archief*).
1862. De wetenschappelijke werkzaamheid van Mr. J. ACKERSDIJK. (*Utrechtsche Studenten-Almanak*).  
Redevoering over de Romeinsche Collegia Opificum (Werken van het *Prov. Utrechtsch Genootschap van K. en W.*)  
De Suikerwetgeving (*Bijdragen voor de kennis van Staatsbestuur enz.*).
1863. Het rijk buiten Europa [Statistisch overzicht van de koloniën] (*Staatkundig en staathuishoudkundig Jaarboekje*).  
De arbeidersverenigingen. (*Volksvlijt*).  
De regeling van het bankwezen in Nederland. (*Volksvlijt*).  
Antwoord aan Mr. S. VISSERING [over de bankkwestie]. (*Economist*).
1864. Over de Gilden (Sectie-vergadering van het *Prov. Utrechtsch Genootschap van K. en W.*).  
Ziekenbussen. (*Volksvlijt*).

1864. De arbeidende standen. (*Volks-Almanak*).
1865. Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland. Dl. I.  
Utrecht, KEMINK en Zoon.  
De Engelsche Werkhuizen. (*Tijdschrift voor het Armwezen*).  
De regering en de nijverheid in Nederland van 1860 —  
1864. (*Staatkundig en Staathuishoudkundig Jaarboekje*).  
Het Cultuurstelsel en het batig slot (*Vaderlandsche Letteroefeningen*, nieuwe Serie).
1866. De beoefening der statistiek in Engeland in de XIX<sup>e</sup>  
eeuw. (*Staatkundig en staathuishoudkundig Jaarboekje*).
1867. Werktuigen. (*Volks-Almanak*).  
Bijdrage over de denkbeelden betrekkelijk kolonisatie in  
de Nederlandsche Geschriften der XVII<sup>e</sup> eeuw. (*Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, Afdeeling Letterkunde).  
Willem Usselinx. (*Vaderlandsche Letteroefeningen*).  
Beschouwingen over het wetsontwerp tot wijziging van  
den bieraccijns. (*Volkskrift*).
1868. Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland. Dl. II.  
Utrecht, KEMINK en Zoon.  
Twee voorbeelden: de Winkelvereniging te Oldham en  
de Volkskeukens te Berlijn. (*Economist*).  
Onbillijkheid van art. 17 der pensioenwet voor burger-  
lijke ambtenaren (*Bijdragen voor de kennis van het Staatsbestuur enz.*, waarvan VAN REES in 1867 mede-redacteur  
geworden was \*).

Voorts boekaankondigingen en beoordeelingen in *de Gids*,  
*de Nieuwe Bijdragen voor rechtsgeleerdheid en wetgeving*,  
*de Bijdragen tot de kennis van het Staatsbestuur*, *de*  
*Vaderlandsche Letteroefeningen*, enz.

---

\*) Na schrijvers dood verschenen.